

Imię i nazwisko uczestnika: _____

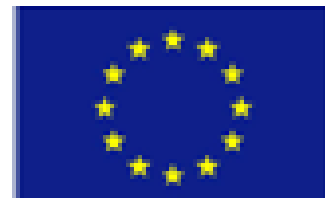
Promowanie praw dzieci

Wzmacnianie kompetencji profesjonalistów w Unii Europejskiej w zakresie realizacji praw dzieci

Zeszyt ćwiczeń

Moduł 2: Rozwój dziecka i komunikacja – wprowadzenie

Projekt współfinansowany ze środków programu Unii Europejskiej „Prawa podstawowe i obywatelstwo”

Dodatkowe środki przekazała organizacja Allan and Nesta Ferguson Charitable Trust

coram **clc**
Children's Legal Centre

CSALÁD, GYERMEK, IFJÚSÁG
KIEMELKEDŐEN KÖZHASZNÓ EGYESÜLET
FAMILY CHILD YOUTH ASSOCIATION

coram
Voice
getting young voices heard

 errc
european roma rights centre

 UCC
University College Cork, Ireland
Coláiste na hOllscoile Corcaigh

NINIEJSZE MATERIAŁY ZOSTAŁY OPRACOWANE PRZEZ:

Coram Children's Legal Centre,
Wielka Brytania

Coram Voice, Wielka Brytania

Europejskie Centrum Praw Romów,
Węgry

Przy wsparciu:

Child Law Clinic, University College
Cork, Irlandia

Család, GYERMEK, IFJÚSÁG
KIEMELKEDŐEN KÖZHASZNÓ EGYESÜLET
FAMILY CHILD YOUTH ASSOCIATION

Stowarzyszenie dla Rodzin, Dzieci i
Młodzieży, Węgry

POZOSTALI PARTNERZY PROJEKTU:

FICE Bułgaria

Czeski Komitet Helsiński,
Republika Czeska

Estońskie Centrum Praw
Człowieka

Społeczna Akcja Edukacyjna,
Grecja,

L'Albero della Vita Cooperative
Sociale, Włochy

Fundacja Dajemy Dzieciom Się,
Polska

Fundacja Dzieci Słowacji

PODZIĘKOWANIA

Niniejszy program szkoleniowy został opracowany przez profesor Carolyn Hamilton z Coram International w Coram Children's Legal Centre, doktor Lynn Brady i Jo Woolf z Coram Voice oraz Judit Geller i Adama Weissa z European Roma Rights Centre (Europejskiego Centrum Praw Romów), przy wsparciu Ursuli Kilkelly z Child Law Clinic w University College Cork i Marii Herczog ze Stowarzyszenia dla Rodzin, Dzieci i Młodzieży na Węgrzech. Szczególne podziękowania składamy Ruth Barnes, Awaz Raoof i Jen Roest z Coram Children's Legal Centre oraz Ido Weijers from Universiteit Utrecht za ich nieoceniony wkład.

Dziękujemy również wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tego szkolenia, między innymi partnerom projektu: Fundacji Dzieci Słowacji, Estońskiemu Centrum Praw Człowieka, FICE Bułgaria, L' Albero della Vita Cooperativa Sociale, Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, greckiej Społecznej Akcji Edukacyjnej oraz Czeskiemu Komitetowi Helsińskiemu, a także prowadzącym i uczestnikom szkoleń pilotażowych, którzy przekazali nam cenne informacje zwrotne pomocne w opracowaniu tych materiałów szkoleniowych.

Ponadto zespół, który opracował materiały szkoleniowe, pragnie wyrazić wdzięczność grupie Care Experienced Champions z Coram Voice, a także wszystkim dzieciom i młodym ludziom, którzy wzięli udział w zogniskowanych wywiadach grupowych w krajach uczestniczących w programie pilotażowym, dzieląc się swoimi opiniami i wnosząc bezcenny wkład podczas prac nad niniejszymi materiałami.

Na zakończenie pragniemy podziękować programowi Unii Europejskiej "Prawa podstawowe i obywatelstwo". Niniejsza publikacja powstała dzięki wsparciu finansowemu tego programu w ramach projektu *Promowanie praw dzieci. Wzmacnianie kompetencji profesjonalistów w Unii Europejskiej w zakresie realizacji praw dzieci*. Autorzy są także wdzięczni organizacji Allan and Nesta Ferguson Charitable Trust za hojne wsparcie projektu.

Za treść tej publikacji odpowiadają wyłącznie Coram Children's Legal Centre oraz partnerzy projektu; w żadnym wypadku nie można jej traktować jako odzwierciedlenia poglądów Komisji Europejskiej.

„Przede wszystkim, profesjonaliści powinni być w zgodzie z samymi sobą. Jeśli nie jesteś w zgodzie z samym sobą, nie możesz pomóc dzieciom”.

Uczestnik grupy fokusowej, Grecja

WARUNKI UŻYTKOWANIA

Niniejszych materiałów nie można wykorzystywać bez jasnej, umieszczonej w widocznym miejscu informacji na temat własności intelektualnej, autorstwa oraz faktu, że materiały te powstały w wyniku współdziałania wszystkich partnerów i Coram Children's Legal Centre, w następującym brzmieniu:

„© Coram Children's Legal Centre. Opracowanie: Coram Children's Legal Centre i Coram Voice, Wielka Brytania, Europejskie Centrum Praw Romów, Węgry, Child Law Clinic, University College Cork, Irlandia, FCYA Węgry, FICE Bułgaria, Czeski Komitet Helsiński, Fundacja Dzieci Słowacji, Estońskie Centrum Praw Człowieka, Fondazione L'Albero della Vita, Włochy, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Polska, oraz Społeczna Akcja Edukacyjna, Grecja, w ramach projektu «Promowanie Praw Dzieci. Wzmacnianie kompetencji profesjonalistów w Unii Europejskiej w zakresie realizacji praw dzieci».

Projekt współfinansowany ze środków programu Unii Europejskiej «Prawa podstawowe i obywatelstwo». Dodatkowe środki przekazała organizacja Allan and Nesta Ferguson Charitable Trust”.

MODUŁ 2: ROZWÓJ DZIECKA I KOMUNIKACJA – WPROWADZENIE

PROPONOWANY CZAS TRWANIA: 2 godziny 15 minut

PLAN

- ❖ **PREZENTACJA I DYSKUSJA NA TEMAT ROZWOJU DZIECKA I KOMUNIKACJI**
  - ❖ **PREZENTACJA, DYSKUSJA I ĆWICZENIA DOTYCZĄCE CZYNNIKÓW ODGRYWAJĄCYCH WAŻNĄ ROLĘ W ROZWOJU DZIECKA I W KOMUNIKACJI**
  - ❖ **STUDIUM PRZYPADKU I ĆWICZENIE DOTYCZĄCE CZYNNIKÓW ROZWOJOWYCH, OSOBISTYCH I SPOŁECZNYCH MOGĄCYCH WPŁYWAĆ NA KOMUNIKACJĘ**
-

2.1 ROZWÓJ DZIECKA A KOMUNIKACJA

Moduł ten wprowadza podstawowe pojęcia związane z rozwojem dziecka oraz jego potencjalnym wpływem na zachowanie i komunikację. Jego celem jest zbudowanie świadomości dotyczącej wpływu rozwoju dziecka na komunikację oraz tego, co to oznacza dla profesjonalistów pracujących z dziećmi, a także zwiększenie u profesjonalistów umiejętności kształtowania interakcji z dziećmi stosownie do tej wiedzy.

Należy podkreślić, że celem tego modułu nie jest przekazanie szczegółowych informacji na temat różnych teorii i podejść do rozwoju dziecka, chociaż na zakończenie (w dziale „Lektura uzupełniająca”) podano listę dodatkowych materiałów źródłowych, pozwalających na pogłębienie wiedzy.

Termin „rozwój dziecka” opisuje rozmaite sposoby, w jakie dzieci zmieniają się w okresie dzieciństwa. Używa się go w szczególności w odniesieniu do nabywania kolejnych umiejętności i nowej wiedzy, a także do wzrostu stopnia dojrzałości.

Należy zdawać sobie sprawę, że wiedza na temat rozwoju dziecka jest „tęnym narzędziem” w tym sensie, że dostarcza informacji na temat dzieci w ogóle, a nie konkretnych dzieci. Znajomość etapów rozwoju dziecka (oraz przybliżonych przedziałów wiekowych odpowiadających tym etapom) może być jednak użyteczna dla profesjonalistów, rodziców i opiekunów, pomagając im w jak najlepszym wspieraniu dzieciństwa dzieci, które pozostają pod ich opieką lub z którymi się kontaktują.

Rozwój dziecka a prawa dziecka

- Rozwój dziecka ma istotne znaczenie dla praw dziecka, ponieważ wiąże się z rozwojem zdolności dziecka i wzrostem stopnia jego dojrzałości, chociaż nigdy nie należy wykorzystywać spostrzeganego braku rozwoju jako podstawy do odmówienia dziecku jego praw.
- W niektórych wypadkach rozwój dziecka może być zaburzony na skutek nieprzestrzegania jego praw, a co za tym idzie – brak rozwoju może wskazywać na łamanie praw dziecka. Trzeba jednak podkreślić, że taka informacja nie może być przyczyną dyskryminowania dziecka bądź jego rodziców, na przykład w sytuacji, gdy u dziecka występuje opóźnienie rozwoju.
- Z perspektywy opartej na prawach można wskazać trzy główne argumenty przemawiające za koniecznością poważnego traktowania rozwoju dziecka:
  - 1) Każde dziecko ma prawo do rozwoju, które powinno być chronione i wspierane przez państwo (oraz przez tych, którzy pracują w strukturach państwa). Prawo to gwarantuje artykuł 6.2 Konwencji o prawach dziecka ONZ: „Państwa-Strony zapewnią, w możliwie maksymalnym zakresie, warunki życia i rozwoju dziecka”.
  - 2) Prawidłowy rozwój w dzieciństwie skutkuje lepszymi doświadczeniami w dorosłym życiu. Z perspektywy opartej na prawach oznacza to, że wspieranie rozwoju dziecka pomaga w realizacji wszystkich pozostałych praw.

- 3) Wiedza na temat rozwoju dziecka może pomóc profesjonalistom w bardziej skutecznej pracy z dziećmi. Z perspektywy opartej na prawach oznacza to, że profesjonalista ma większe możliwości wspierania i wzmacniania dzieci w realizacji pozostałych przysługujących im praw.

Rozwój dziecka a komunikacja

- Rozwój dziecka ma istotne znaczenie dla komunikacji z dziećmi, ponieważ komunikacja jest powiązana ze wszystkimi sferami rozwoju, między innymi z rozwojem społeczno-emocjonalnym, fizycznym, behawioralnym, poznawczym i językowym, a także ze sferą relacji, tożsamości, umiejętności samoobsługowych i zdrowia.
- Wiedza na temat rozwoju dziecka może pomóc profesjonalistom, rodzicom lub opiekunowi w komunikowaniu się z dzieckiem w sposób odpowiedni na danym etapie życia dziecka.

Podstawowe obszary rozwoju dziecka

Społeczny	Uczenie się budowania dobrych relacji z innymi
Fizyczny	Wzrost i dojrzewanie, poprawa koordynacji i siły
Intelektualny	Myślenie i doskonalenie umiejętności łączenia słów z działaniami
Komunikacja	Uczenie się rozmawiania i wchodzenia w interakcje z innymi
Kulturowy	Kształtowanie się zwyczajów i przekonań
Emocjonalny	Nabywanie umiejętności rozumienia uczuć i emocji oraz ich nazywania

Rozwój dziecka na różnych etapach może obejmować (co istotne, nie wszystkie dzieci będą demonstrowały wszystkie te umiejętności w tym samym czasie):

<p>0-3 lata</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kontakt wzrokowy - Naprzemiennosc ról i dzielenie się - Gaworzenie (dźwięki przedjęzykowe, np. mama, baba, dada) - Proste słowa i zdania 	<p>3-5 lat</p> <ul style="list-style-type: none"> - Komunikowanie prostych faktów i uczuć - Opowiadanie prostych historii - Komunikowanie się poprzez rysunki, zabawę i opowiadanie historii - Coraz lepsze rozumienie społecznych aspektów mowy
<p>6-12 lat</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lepsza zdolność budowania relacji z przyjaciółmi i innymi osobami - Lepiej rozwinięte umiejętności językowe i komunikacyjne - Większa świadomość w zakresie komunikacji kulturowej 	<p>13-18 lat</p> <ul style="list-style-type: none"> - Silniejsze poczucie własnej tożsamości - Dążenie do niezależności emocjonalnej - Wysoce rozwinięte kompetencje intelektualne - Wyższy próg ryzyka - Zmiany hormonalne

Traktując dziecko na środku strony jako punkt wyjścia, uzupełnij diagram o czynniki, które – Twoim zdaniem – mogą wpływać na rozwój i komunikację.

W jaki sposób wiedza na temat rozwoju dziecka może prowadzić do lepszych praktyk?

- Dokonywanie zindywidualizowanej oceny sytuacji dziecka
- Identyfikacja potencjalnych przeszkód i trudności w komunikacji
- Rozumienie potrzeb komunikacyjnych dzieci z uwzględnieniem ich indywidualnej wiedzy, rozwoju i kompetencji
- Opracowywanie planów komunikacji dla dzieci
- Zapobieganie krzywdzie i szkodom wyrządzanym dzieciom poprzez rozpoznawanie czynników, które mogą wpływać na ich rozwój
- **Moje pomysły...**

W jaki sposób wiedza na temat rozwoju dziecka może prowadzić do niewłaściwych praktyk?

- Traktowanie wszystkich dzieci według „szablonu”
- Niespostrzeganie dzieci jako jednostek
- Ocenianie dzieci i dyskryminowanie ich ze względu na to, czy osiągnęły „odpowiednie” stadium rozwoju
- Podejmowanie decyzji na podstawie wieku dziecka i tego, co „powinno robić”, a nie na podstawie jego indywidualnej sytuacji
- Błędne spostrzeganie cech osobowości jako problemów rozwojowych
- Wykorzystywanie wiedzy o rozwoju jako usprawiedliwienia dla dyskryminowania (na przykład) uboższych rodzin
- **Moje pomysły...**

Jakie czynniki rozwojowe są ważne w ocenie sytuacji dziecka?

- Niczego nie zakładaj
- Zadaj sobie pytanie:
  - o Co jest najlepsze dla tego, konkretnego dziecka w jego specyficznej sytuacji?
  - o W jaki sposób potrzeby rozwojowe dziecka mogą wpływać na sposób, w jaki powinienem się z nim komunikować?
  - o W jaki sposób potrzeby rozwojowe dziecka mogła wpłynąć na moją decyzję?
  - o Czy potrafię odpowiedzieć na te pytania, czy też muszę poprosić o pomoc innego specjalistę?
- Niezwykle ważna jest otwartość na to, co ma do powiedzenia to, konkretne dziecko
- **Moje pomysły...**

2.2 CZYNNIKI ODGRYWAJĄCE WAŻNĄ ROLĘ W ROZWOJU DZIECKA I W KOMUNIKACJI

Ta część modułu koncentruje się na czynnikach mających istotne znaczenie w rozwoju dziecka i w komunikacji, a także na czynnikach ryzyka i czynnikach chroniących związanych z każdym z nich:

- Przywiązanie
- Samoocena
- Rezyliencja

W tej części zeszytu ćwiczeń znajdziesz krótkie zestawienie informacji na temat każdego z omawianych czynników. Uzupełnieniem tej wiedzy są odnośniki i źródła wymienione w dziale "Lektura uzupełniająca" na końcu zeszytu ćwiczeń.

PRZYWIĄZANIE

○ Definicja:

- Zgodnie z teorią przywiązania relacja między dzieckiem a jego głównym opiekunem w pierwszych 2-3 latach życia kształtuje przyszły rozwój dziecka i jego osiągnięcia.

○ Dzieci, u których w pierwszych latach życia wytworzyło się bezpieczne przywiązanie:

- cechują się większą niezależnością, lepszym rozwojem społecznym i rozwojem zachowań, wyższą samooceną i wyższym poziomem rezyliencji (odporności psychicznej).

○ Dzieci, u których w pierwszych latach życia nie wytworzyło się bezpieczne przywiązanie:

- mają niższą samoocenę, są bardziej zależne od innych, są osamotnione i zdystansowane wobec innych, częściej doświadczają depresji i lęku.

○ Źródła i dodatkowe informacje:

Getting attached: Parental attachment and child development,
<http://www.brookings.edu/blogs/social-mobility-memos/posts/2015/04/21-attachment-theory-parents-reeves>

Providing a Secure Base, Gillian Schofield and Mary Beek, University of East Anglia, Norwich, UK <http://www.uea.ac.uk/providingasecurebase/resources>

Notatki z dyskusji – co sprzyja bezpiecznemu przywiązaniu, a co utrudnia jego powstanie?

Przykłady:

- + Stałość przynajmniej jednego głównego opiekuna w pierwszych latach życia
- Brak głównego opiekuna (lub niestałość z upływem czasu)
- + Opiekun reaguje na potrzeby
- Opiekun ignoruje dziecko

SAMOOOCENA

- **Definicja:**
  - Przekonanie o własnej wartości i/lub wiara we własne zdolności

- **Dzieci z wysoką/pozytywną samooceną:**
  - Są pewne siebie, mają poczucie własnej wartości, dobrze reagują na zmiany, uważają, że zasługują na miłość i wsparcie

  - Co jeszcze?

- **Dzieci z niską/negatywną samooceną:**
  - Są niepewne siebie, czują się brzydkie, niekochane i niegodne miłości, nie lubią zmian, czują, że nie zasługują na miłość i wsparcie, mogą mieć trudności w komunikacji, są narażone na depresję, lęk itp.

  - Co jeszcze?

- **Źródła i dodatkowe informacje:**
  - Youngminds (www.youngminds.org.uk)

Notatki z dyskusji – co sprzyja wysokiej samoocenie, a co utrudnia jej powstanie?

Przykłady:

- + Poczucie, że jest się kochanym przez rodzinę i przyjaciół
- Bycie krytykowanym
- + Zachęty i pochwały
- Poczucie, że inni nas nie słuchają

REZYLIENCJA

○ Definicja:

- Zdolność do powrotu do normalnego funkcjonowania po trudnych przeżyciach

○ Dzieci cechujące się rezyliencją:

- 1) pomimo przynależności do grup wysokiego ryzyka nie poddają się przeciwnościom losu
- 2) w sytuacjach przewlekłego stresu tworzą strategie radzenia sobie
- 3) doświadczają silnej traumy, np. klęsk żywiołowych, utraty bliskiej osoby lub krzywdzenia, a mimo to wracają do równowagi i dobrze sobie radzą
- (Masten i in., 1990)

○ Dzieci, którym brakuje rezyliencji:

- Poddają się przeciwnościom losu lub nie wracają do normalnego funkcjonowania

○ Źródła i dodatkowe informacje:

- Action for Children, Resilience in children and young people review (przegląd badań na temat rezyliencji u dzieci i młodych ludzi):
<https://www.actionforchildren.org.uk/resources-and-publications/research/resilience-in-children-and-young-people-review/>

Notatki z dyskusji – co sprzyja rezyliencji, a co utrudnia jej powstanie?

Przykłady:

- + Wsparcie dorosłych spoza rodziny
- Izolacja od społeczności
- + Harmonia w rodzinie
- Dysfunkcje w rodzinie
- + Silna więź (przywiązanie)
- Brak przywiązania

2.3 CZYNNIKI ROZWOJOWE, OSOBISTE I SPOŁECZNE MOGĄCE WPŁYWAĆ NA KOMUNIKACJĘ

Czynnik rozwojowy, osobisty lub społeczny							
Normy kulturowe	Niepełnosprawność utrudniająca komunikację	Doświadczenie silnej traumy	Niska samoocena	Wysoka samoocena	Wysoki poziom rezylencji	Niepełnosprawność fizyczna	Przywiązanie pozabezpieczne

Zachowanie komunikujące							
Brak kontaktu wzrokowego	Krzyki i przekleństwa	Udzielanie sprzecznych informacji	Milczenie	Żarty i śmiech nieprzystające do powagi sytuacji	Nie może usiedzieć w miejscu	Dziecko nadzwyczaj komunikatywne	Prostolinijna, chłodna komunikacja

Możliwa błędna interpretacja							
Brak zainteresowania	Brak szacunku	Dziecko nie doświadcza skutków traumy	Kłamstwo	Niezdolność do komunikacji	Dziecko nie ma nic do powiedzenia	Dziecko nie traktuje procesu poważnie	Dziecko jest pewne siebie i nie potrzebuje wsparcia

Jak może być naprawdę?						
Dziecko nie ma zaufania do procesu / dorosły nie udzielił mu wsparcia, aby wytworzyć w nim takie zaufanie	Dziecko cierpi na niepełnosprawność utrudniającą komunikację / dorosły nie dostosowuje się do jego niepełnosprawności	Dziecko przestrzega norm społecznych dotyczących komunikacji z dorosłymi / dorosły nie jest wrażliwy na normy kulturowe	Dziecko jest przerażone / dorosły nie reaguje właściwie na jego lęk	Dziecko nie czuje wsparcia i zachęty do mówienia / dorosły nie stworzył wystarczająco bezpiecznego środowiska	Dziecko nauczyło się sprawnie wyrażać swoje uczucia / dorosły nie doświadcza dotkliwych skutków traumy / dorosły zbyt ochoczo przyjmuje, że dziecko jest „szczęśliwe”, nie sprawdzając, jak jest naprawdę	Dziecko niczego nie oczekuje / dorosły nie wyjaśnił mu, co się może stać

Praca grupowa – opracowanie stadium przypadku

- Imię
- Wiek
- Płeć
- Tło / sytuacja dziecka
  - Z kim mieszka dziecko? Czy to się zmieniło? Dlaczego dziecko uczestniczy w procedurach prawnych / mieszka w placówce opiekuńczej / przebywa w zakładzie poprawczym? Co się dzieje w życiu dziecka?
- Czynniki rozwojowe, osobiste i społeczne mogące wpływać na komunikację
  - Czy u dziecka występują problemy rozwojowe, które mogą wpływać na sposób, w jaki ono się komunikuje? Czy dziecko przejawia konkretne zachowania związane z komunikacją, o których profesjonaliści powinni wiedzieć?
- Potrzeby komunikacyjne
  - Na podstawie powyższych informacji, czy dziecko potrzebuje dodatkowego wsparcia w zakresie komunikacji? Czy jakieś techniki komunikacyjne są szczególnie ważne?

Pomysły i przykłady:

- Dziewczynka oskarża nauczyciela o molestowanie
- Rodzice pewnego chłopca się rozwodzą
- Dziecko mieszkało w kilku domach i placówkach opiekuńczych, a teraz czeka go kolejna przeprowadzka
- Dziecko będące uchodźcą z kraju, w którym toczy się konflikt zbrojny, weszło w konflikt z prawem
- Dziecko cierpi na niepełnosprawność, która wpływa na jego zdolność do rozumienia języka, wskutek czego ma trudności z komunikacją werbalną

Oni myślą, że jeśli nic nie mówimy, to nie mamy zdania, ale często wcale tak nie jest –powinni rozumieć, że mamy złe dni i smutne dni, a wtedy nie otwieramy się na każdego .

Głosy dzieci i młodych ludzi

Wydaje im się, że dzieci czują się dobrze, jeśli nie płaczą – powinni częściej nas pytać, jak się naprawdę czujemy, zamiast zgadywać albo się domyślać.

LEKTURA UZUPEŁNIAJĄCA – MODUŁ 2

Dodatkowe informacje na temat rozwoju dziecka

Teorie rozwoju

Istnieje wiele teorii na temat tego, jak dzieci się uczą i co wpływa na ich rozwój. Czołowi badacze zajmujący się psychologią i edukacją obserwowali dzieci i publikowali swoje teorie dotyczące tego, czym jest naturalny rozwój oraz jak opieka i wychowanie mogą wpływać na rozwój dziecka. Różni teoretycy doszli do odmiennych wniosków na temat przebiegu rozwoju dziecka w rozmaitych sferach. Kiedy jakaś teoria zostaje przyjęta przez tych, którzy zajmują się opieką nad dziećmi lub ich edukacją, może zmienić praktykę. Niektórzy teoretycy okazali się bardzo wpływowi¹.

Rodzaj teorii	Teoretycy	Teoria w praktyce
Behawiorystyczna	Ivan Pavlov (1849 – 1936) Burrhus Skinner (1904-1994)	Zachowanie można zmienić za pomocą bodźca (eksperyment z psami i dzwonkiem) Zachowanie można zmienić za pomocą nagród lub kar. Nazywamy to wzmocnieniem pozytywnym lub negatywnym.
Teoria społecznego uczenia się (zachowanie)	Albert Bandura 1925 -	Zachowania można się nauczyć przez naśladowanie innych (eksperyment z lalką "Bobo" – uczenie się agresji)
Konstruktywistyczna	Jean Piaget (1896 – 1980) Lawrence Kohlberg Lew Wygotski (1896 – 1934) Jerome Bruner 1915 – Margaret Donaldson 1926 – Chris Athey	4 logiczne stadia rozwoju poznawczego, schematy 3 stadia rozwoju moralnego Podzielił 3 Piagetowskie stadia rozwoju moralnego na więcej etapów Rola języka w uczeniu się – "strefa najbliższego rozwoju" (rola dorosłego – wspieranie uczenia się) 3 tryby myślenia i rola kultury w uczeniu się Myślenie osadzone w kontekście (<i>embedded</i>) i myślenie oderwane (<i>disembedded</i>) – abstrakcyjne Rozwinął prace Piageta nad schematami

¹ How Children Learn From Montessori to Vygotsky - educational theories and approaches made easy - Linda Pound (2005) Step Forward Publishing.

Teorie psychoanalityczne	Zygmunt Freud (1856 – 1939) Erik Erikson (1902 – 1994)	3 stadia rozwoju osobowości 8 stadiów rozwoju psychospołecznego
Teoria przywiązania (rozwój społeczno-emocjonalny i rozwój zachowania)	John Bowlby – (1907 – 1990) Donald Winnicott (1896 – 1971)	Dzieci potrzebują więzi emocjonalnej (przywiązania) z ważnymi dorosłymi Lęk separacyjny Znaczenie interakcji matka–dziecko w rozwoju. Wpływ deprivacji na rozwój. Dziecko nie może istnieć w izolacji.

ROZWÓJ MOWY U DZIECKA – MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Dalsze informacje na temat rozwoju mowy u dzieci (w języku angielskim) znaleźć można na stronach internetowych:

I CAN (organizacja charytatywna pracująca z dziećmi doświadczającymi trudności w komunikacji) - <http://www.ican.org.uk/>

Talking Point (organizacja charytatywna pracująca z dziećmi doświadczającymi trudności w komunikacji) - <http://www.talkingpoint.org.uk/>

American Speech-Language-Hearing Association - <http://www.asha.org/public/speech/development/Parent-Stim-Activities.htm>

Royal College of Speech and language therapists - <http://www.rcslt.org/docs/free-pub/helpyourchildtotalk.pdf>

ROZWÓJ DZIECKA – MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE I INFORMACJE

Young Minds (organizacja charytatywna wspierająca zdrowie psychiczne i dobrostan młodych ludzi) - <http://www.youngminds.org.uk>

Five to Thrive (strona internetowa oferująca materiały na temat pozytywnego rodzicielstwa i neuronauki)- <http://www.fivetothrive.org.uk/>